

IZ HLADNOG RATA

Bojan B. Dimitrijević (2003.), *Jugoslavija i NATO (1951 – 1957)*, Tricontinental Beograd, Novinsko-izdavački centar "Vojska", Beograd, 200 str.

Ova knjiga srbijanskog vojnog povjesničara, Bojana B. Dimitrijevića, prikazuje vojnu suradnju socijalističke Jugoslavije i Sjedinjenih Američkih Država do koje je došlo nakon sukoba jugoslavenskog vodstva i Sovjetskog Saveza 1948. godine. Istodobno, bilo je to i početno razdoblje Hladnog rata između Istoka i Zapada, a nije bila isključena ni moguća vojna invazija sovjetskih i njima podređenih satelitskih zemalja na Jugoslaviju. Ovo razdoblje jugoslavenske povijesti već je i istraženo – u prvom redu treba navesti knjigu Darka Bekića *Jugoslavija u hladnom ratu* (Zagreb, 1988.), u kojoj je prikazan stav jugoslavenske vanjske politike nakon sukoba sa Staljinom i njezino približavanje silama Zapada. Bilo je to savezništvo ideološki suprotstavljenih strana, ali je u tom razdoblju bilo u interesu i SAD-u i jugoslavenskom vodstvu. Pomoći Jugoslaviji gospodarski, materijalno i u vojnom pogledu, značilo je ojačati je pred prijetnjama Sovjetskog Saveza i njegovih ideoloških pristajša. Osim toga, Jugoslavije se u sklopu Balkanskog pakta povezala i s Grčkom i Turskom, članicama NATO saveza.

U sklopu američko-jugoslavenskog približavanja, u Beogradu je 14. studenoga 1951. potpisan američko-jugoslavenski sporazum o vojnoj pomoći koju su SAD, ali i Velika Britanija i Francuska, trebale isporučiti Jugoslaviji radi jačanja njezinih oružanih snaga. U skladu sa sporazumom, određeni broj predstavnika američke vojske raspoređen je u Jugoslaviju kako bi nadgledao dolazak i korištenje vojne pomoći.

Ipak, između Jugoslavena i Amerikanaca javljale su se i različite nesuglasice, a jugoslavenska je strana težila ka što manjem američkom uplitanju i nastojala je smanjiti opseg njihovog nadzora nad pristiglom opremom. Unatoč velike pomoći koju su Amerikanci uputili, očigledno je da je prema njima, svakako i zbog ideoloških razloga, vladalo nepovjerenje i u redovima Jugoslavenske narodne armije (JNA) i u jugoslavenskom državnom vodstvu. Za primanje američke pomoći, novog oružja i opreme, JNA je poduzela opsežne logističke mjere i stvorila više namjenskih ustanova. Za korištenje novih sredstava (prijevodi različitih uputa) i ostvarivanje određenog kontakta (određene instrukcije) bilo je potrebno svladati engleski jezik.

Nakon raskida sa Sovjetskim Savezom, razina naoružanja i opreme jugoslavenskih oružanih snaga bila je vrlo slaba. Nije se više moglo računati na isporuke s Istoka, a dio naoružanja već je bio zastario jer je poticao iz ratnog plijena Drugoga svjetskog rata. Dolazak američke pomoći značio je veliki korak u unapređenju opremljenosti JNA, iako sva američka oprema i nije bila najmodernija. Pješništvo JNA primilo je preko 5000 ručnih raketnih bacača (bazuka), 1120 netrzajnih topova, preko 2500 protuzrakoplovnih strojica 12.7 mm *Browning* i 34.000 automata *Thompson*. Od opreme, pješništvo je primilo i karakteristične američke lopatice sa dugim drvenim drškom. Navedena oprema trebala je, u prvom redu, poslužiti za bolju osposobljenost pješništva u borbi protiv tenkova i zrakoplova. Oklo-

pne postrojbe primile su 599 tenkova *M-4/A3 Sherman*, 715 samohodnih topova i 565 oklopnih vozila. Iako je bila riječ o sredstvima koja su korištena još u Drugom svjetskom ratu, bila je to značajna pomoć, a isporuka 319 najnovijih američkih tenkova *M-47 Patton*, opremljenih topom od 90 mm, predstavljala je stvarni tehnološki napredak u oklopnim postrojbama JNA. Isporučeno je i 760 srednjih i teških topova i haubica i nešto manje od 1000 protuzrakoplovnih topova, kao i velike količine motornih vozila i najrazličitije opreme. Novu opremu primila je i Jugoslavenska ratna mornarica, ali je najveći tehnološki napredak ostvarilo zrakoplovstvo. Kao rod oružanih snaga koji koristi opremu i naoružanje visoke tehnološke razine, ono se, nakon prekida odnosa sa Sovjetskim Savezom našlo u vrlo teškom, gotovo katastrofalnom položaju. Zato je dolazak američkih zrakoplova predstavljao neophodnu pomoć, a tijekom 1953. isporučeni su i prvi mlazni zrakoplovi *T-33A* i *F-84G*. Početkom 1956. dobijeni su i američki mlazni lovački zrakoplovi *F-86E Sabre*, odnosno njihova kanadska inačica. Uvođenje mlaznih zrakoplova u Jugoslavensko ratno zrakoplovstvo tražilo je i cijeli niz promjena u izobrazbi pilota, održavanju zrakoplova i uvođenju nove elektroničke opreme te gradnju duljih sletno-uzletnih pista. Jedan dio jugoslavenskih vojnih pilota upućen je u inozemstvo, u baze američkog zrakoplovstva u SAD-u i u Francuskoj, kako bi prošao izobrazbu za korištenje mlaznih zrakoplova. Različiti tečajevi organizirani su i za časnike kopnenih snaga, kako u inozemstvu, tako i od strane američkih časnika koji su boravili u Jugoslaviji.

Ipak, budući da je nakon Staljinove smrti došlo do popuštanja napetosti između Sovjetskog Saveza i Jugoslavije, a zatim i do normalizacije odnosa, kao i zbog odluke

predsjednika Tita da Jugoslavija mora voditi samostalnu vanjsku politiku, isporuka američke pomoći je jugoslavenskom vodstvu sve više predstavljala problem. Već u vrijeme najveće napetosti zbog problema razgraničenja Jugoslavije i Italije (Tršćanska kriza), krajem 1953. godine, Amerikanci su prekinuli svaku vojnu pomoć Jugoslaviji. Konačno je jugoslavenska vlada u srpnju 1957., donijela odluku o jednostranom prekidu vojne suradnje, a zadnja vojna pomoć sa Zapada stigla je u Jugoslaviju u veljači 1958. godine. Ova odluka bila je posebno teška jugoslavenskom zrakoplovstvu, koje je bilo daleko od dovršenja djelotvorne i potpune modernizacije svojih snaga. Nakon prekida dotoka pomoći, stanje opremljenosti JNA je stagniralo, što će biti promijenjeno tek početkom 1960-ih, kada je došlo do intenzivne vojne suradnje sa SSSR-om. Najveći dio vojne opreme primljene od Amerikanaca povučen je iz upotrebe tijekom 1970-ih (zrakoplovi, radari, vozila). Teško topništvo, pješачko naoružanje i brodovi i dalje su korišteni ili su stavljeni u pričuvu. Nakon raspada Jugoslavije, jedan dio te opreme ušao je i u sastav Hrvatske vojske.

Knjiga je pisana na osnovu velikog broja izvora – znanstvenih radova i objavljenih zbornika dokumenata te novinskih tekstova i podlistaka. Osim toga, autor je koristio interna izdanja JNA, promjeice knjige iz cjeline *Razvoj oružanih snaga SFRJ 1945-1985* (Beograd, 1986. – 1991.) i druge. Od arhivskog materijala korišteni su dokumenti iz Muzeja Jugoslovenskog ratnog vazduhoplovstva, Arhiva Saveznog ministarstva inostranih poslova te arhivski fondovi Tanjuga i Saveznog izvršnog vijeća koji se nalaze u Arhivu Jugoslavije. Knjiga je opremljena i velikim brojem vrlo zanimljivih fotografija nove američke opreme u sastavu JNA.

Svakako, riječ je o zanimljivom radu koji donosi vrijedne podatke o razvoju JNA, ali

i o jugoslavenskoj povijesti u razdoblju nakon sukoba sa Staljinom 1948. godine. No, očito je da je knjiga s ovom tematikom i znakovitim naslovom objavljena i iz trenutnih političkih razloga. Treba znati da je njezin autor sadašnji savjetnik Borisa Tadića, ministra obrane Državne zajednice Srbije i Crne Gore. Tadić je napisao i predgovor knjizi, u kojem naglašava da "naša zemlja ima vrlo detaljnu istoriju odnosa sa Severnoatlantskim paktom, od samog njegovog nastanka" i da je glavni cilj Srbije i Crne Gore ući u "partnerstvo za mir", pri čemu je Zajednica "okrenuti budućnosti, ali tragamo i za dodirnim i inspirativnim tačkama u prošlosti". Iako napad NATO saveza na SR Jugoslaviju 1999. godine predstavlja nega-

tivno iskustvo, Tadić smatra da bi taj sukob ("traumatično iskustvo") trebalo pretvoriti u "most saznanja i realne evaluacije". Ako se uzme u obzir ovakav predgovor, nesumnjivo je da i ova knjiga u prvom redu ima određenu ulogu: ukazati na suradnju jugoslavenske vojske s NATO savezom u prošlosti, kao želju za sličnom suradnjom u budućnosti. Sigurno je i to razlog što je knjiga opremljena i opširnim sažetkom na engleskom jeziku (str. 183. – 193.) – kako bi bila dostupna i strancima, pretpostavljam dužnosnicima i časnicima NATO saveza.

Nikica Barić

ZLOČINCI IZ SJENE

Omer Bartov (1992.): *Hitler's Army, Soldiers, Nazis and War in the Third Reich*, Oxford University Press, New York, Oxford, 238 str.

Izraelski povjesničar Omer Bartov u ovoj knjizi raspravlja utjecaj nacističke ideologije na njemačku vojsku tijekom Drugoga svjetskog rata. Bartov smatra da je *Wehrmacht* u četiri godine borbi na bojišnici u Sovjetskom Savezu konačno i stvarno postao Hitlerova vojska prožeta nacističkom ideologijom.

Kompoziciono posmatrano, glavni dijelovi knjige su uvod (str. 3. – 11.) te četiri poglavlja (*The Demodernization of the Front*, 12. – 28.; *The Destruction of the Primary Group*, 29. – 58.; *The Perversion of Discipline*, 59. – 105.; *The Distortion of Reality*, 106. – 178.) i zaključak (179. – 186.);

bilješke, popis korištenih izvora, literatura i indeks imena i pojmova nalaze se na kraju knjige.

Bartov razmatra osnovne karakteristike djelovanja i stanja u njemačkoj vojsci u borbama protiv sovjetske Crvene armije. U prvim istraživanjima, koja su uslijedila nedugo nakon završetka Drugoga svjetskog rata, smatralo se da je njemačka vojska uspjela tijekom cijelog rata održati povezanost malih postrojbi ("primarnih skupina"). U desetina i vodovima, na osnovu međusobnog upoznavanja, održavana je uzajamna veza vojnika i zapovjednika, što im je omogućavalo da djeluju kao pouzdana i

čvrsta cjelina. Ovu postavku Bartov dovodi u pitanje i navodi druge razloge koji su njemačkoj vojsci omogućili da sve do kraja rata, na Istočnoj bojišnici, pruža žestoki otpor napredujućim sovjetskim snagama.

U prvom poglavlju, kao bitnu karakteristiku njemačke vojske na Istočnoj bojišnici u Sovjetskom Savezu, Bartov navodi postepeno smanjivanje pa i djelomičan nestanak svog modernog oružja i opreme, odnosno "demodernizaciju" njemačke vojske. I u vrijeme najvećih uspjeha njemačke vojske, na Zapadnoj bojišnici 1940. godine, oklopne postrojbe, koje su ostvarile i omogućile pobjedu nad Francuskom, predstavljale su samo mali dio ukupne njemačke vojske, koja se uglavnom sastojala od pješačkih divizija opremljenih zaprežnim kolima kao glavnim oblikom prijevoza. Od početka njemačkog napada na Sovjetski Savez, bilo je vidljivo osjetno smanjivanje količine naoružanja, posebno tenkova i motornih vozila, u sastavu njemačkih divizija. Bartov donosi brojne podatke za pojedine njemačke divizije. Čak i u prvim mjesecima, kada su Nijemci, kako se činilo, nezadrživo napredovali u dubinu SSSR-a, bilo je vidljivo da Crvena armija raspolaže gotovo neograničenom količinom opreme i naoružanja, a njemačka vojska, kako je vrijeme prolazilo, u takvim je sredstvima sve više oskudjevala. Porast proizvodnje vojne opreme nije mogao nadoknaditi sve veće i veće gubitke. Bartov smatra da je sve veći nedostatak opreme i naoružanja onemogućavao njemačkoj vojsci da "tehnikom" riješi rat u svoju korist, pa je zato njemački vojnik sve više ratovao, kao i njegovi predšasnici u Prvom svjetskom ratu – u rovu. Nedostatak tehnike sve je češće nadoknađivan ideologiziranim gledanjem na rat protiv Sovjeta, u skladu s postavkama nacističke ideologije.

U drugom poglavlju Bartov razmatra nestanak "primarnih skupina" (*primary groups*)

u postrojbama njemačke vojske. U njemačkoj vojsci postojala je tradicija da se pukovnije i bojne popunjavaju ljudstvom iz istog zavičaja, pa je vojna postrojba na određeni način trebala predstavljati neku vrstu proširene obitelji ili skupa ljudi iz istog kraja. Poslije se takvu povezanost pokušalo održati barem u manjim postrojbama (satnija, vod). Neki povjesničari su prenaglašavali važnost ovakvog sustava "primarnih skupina", smatrajući da su upravo one omogućile njemačkoj vojsci da do kraja rata zadrži koheziju i borbenu sposobnost. U stvarnosti, a posebno na Istočnoj bojišnici, međutim, "primarne skupine" su se ubrzo raspadale, što Bartov dokazuje brojnim podacima po pojedinim postrojbama. Njemački gubici na Istočnoj bojišnici bili su ogromni. Intenzitet borbi bio je takav da su u vrlo kratkom vremenskom razmaku ginuli, bili ranjeni ili na drugi način onesposobljeni brojni zapovjednici i vojnici. Na primjer, tijekom prve dvije godine Drugoga svjetskog rata poginula su 1253 njemačka časnika, a samo u razdoblju od lipnja 1941. do ožujka 1942. poginulo je na Istočnoj bojišnici 15.000 njemačkih časnika. Bartov navodi brojne primjere divizija koje su se zbog silnih gubitaka "topile" i prema brojčanoj snazi spadala na snagu nekoliko bojni ili satnija. Tako je elitna motorizirana pukovnija *Grossdeutschland*, na početku napada na Sovjetski Savez, imala oko 6000 ljudi, a u veljači 1942. tek tri časnika i oko 30 vojnika. Zbog stalnih gubitaka sastav ljudstva u postrojbama se stalno mijenjao. Nije bilo dovoljno vremena da se vojnici upoznaju i uspostave čvrstu "primarnu skupinu". Bez obzira na sve navedeno, njemačke su postrojbe na Istočnoj bojišnici, do kraja rata, zadržale veliku koheziju i borbenu sposobnost, ali Bartov drži, kao što smo već spomenuli, da je ona omogućena nekim drugim čimbenicima, a ne postojanjem "primarnih skupina".

U trećem i četvrtom poglavlju Bartov objašnjava kako je njemačkoj vojsci uspjele održati visoku borbenu spremnost sve do pred kraj rata; smatra da je tomu stroga stega bila vrlo važan razlog. Njemačka, kao i prije nje pruska vojska, imala je dugu tradiciju čelične stege, poslušnosti i pokornosti, a za prekršitelje – stroge kazne. Vojnička stega se na poseban način ispoljila na Istočnoj bojišnici. Nacisti su smatrali da je rat Trećega Reicha i Sovjetskog Saveza sukob duboko suprotstavljenih svjetonazora. Smatralo se da Nijemci moraju ovladati nad rasno inferiornim slavenskim narodima i poraziti "azijsko-boljševičko-židovske horde" koje prijete Europi. U skladu s tim, okupirana područja Sovjetskog Saveza smatrana su izvorom hrane, sirovina i radne snage koje treba nemilosrdno iskoristiti za njemačke potrebe. To je bila službena nacistička politika koja je svojim nedovoljno fleksibilnim načinom posmatranja stvari, izgubila priliku da na svoju stranu privuče stanovništvo koje se željelo osloboditi Staljinova režima. U takvoj situaciji njemačkim vojnicima je dopušteno da ubijaju zarobljene partizane i civile, da pljačkaju i da vrše različita kriminalna djela. Njemačka vojska se u okupiranoj Zapadnoj Europi nije tako ponašala, ali je na Istočnoj bojišnici takvo ponašanje bilo uobičajno. Zapravo, bio je to svojevrсни ispušni ventil za njemačkog vojnika, koji se prema zarobljenim partizanima, Židovima ili drugim civilima mogao ponašati bez puno obzira, ali je istovremeno od njega traženo da nikada ne posustane u borbi sa "židovsko-boljševičkim hordama". Za svaki znak panike, napuštanja položaja ili kukavičluka slijedile su oštre kazne, prijeki sudovi i česte osude na smrt, a vojnika koji bi napustio položaj moglo se strijeljati i bez suđenja. Broj njemačkih vojnika osuđenih na smrtnu kaznu na Istočnoj bojišnici neprestano je rastao. Dakle, s jedne se strane toleriralo

nasilje, a s druge je tražena besprijeekorna stega. Tako je prosječan njemački vojnik bio u stalnom strahu od svojih zapovjednika, a bojao se i svoga protivnika i s njime se okrutno obračunavao. Upravo takvo izokrenuto poimanje stege omogućilo je, prema Bartovu, da njemačka vojska ostane kompaktna borbena cjelina do kraja rata.

Mladići, koji su služili u njemačkoj vojsci tijekom rata, u predratnom su razdoblju bili dječaci učlanjeni u nacističku omladinsku organizaciju *Hitlerjugend*. Oni su bili indoktrinirani nacističkom ideologijom, a Hitler je za njih predstavljao nepogrešivo i polubožansko biće. Vjera u Hitlera, sve do kraja rata, davala je snagu njemačkim vojnicima da se požrtvovno bore. Nacistička promidžba je nakon izbijanja Drugoga svjetskog rata neprestano naglašavala da se radi o ideološkom ratu i da je pobjeda moguća samo zbog postojanja nacističke partije i Hitlerovog vodstva. Na osnovu brojnih vojničkih pisama, Bartov zaključuje da su njemački vojnici na Istočnoj bojišnici dobrim dijelom prihvatili nacističku ideologiju i njezin svjetonazor. Iako je Treći Reich napao Sovjetski Savez, oni su bili uvjereni da brane Europu od "židovskih i boljševičkih hordi". Prema Bartovu, slika stvarnosti je za njemačkog vojnika bila iskrivljena, jer sve ono što je on učinio sovjetskim civilima, Židovima, ratnim zarobljenicima ili zarobljenim partizanima, pripisivao je upravo njima, svojim žrtvama. Takvo poimanje stvarnost poticalo je njemačkog vojnika da se do kraja sustavno bori protiv Crvene armije. Bartov kritički analizira sjećanja u tekstovima što su ih nakon rata objavili pojedini pripadnici njemačke vojske jer se u njima zamagljuje njemački zločini počinjeni u Sovjetskom Savezu. Budući da je ubrzo nakon 1945. došlo do konfrontacije Zapadnog i Istočnog bloka, Bartov smatra da je i to dobrim dijelom pomoglo da se ne otkrije prava slika

njemačke vojske na Istočnoj bojišnici. U skladu s tim, njemački vojnici postali su hrabri pojedinci u borbi protiv Sovjetskog Saveza, koji je, u Hladnom ratu, novi protivnik Zapadnog svijeta. U skladu s tim, brojne njemačke zločine moglo se potisnuti u zaborav.

Knjiga se zasniva na obimno korištenoj dokumentaciji iz njemačkog Vojnog arhiva u Freiburgu (*Bundesarchiv – Militärarchiv*). Glavni je zaključak Bartova da je njemački vojnik, posebno na Istočnoj bojišnici, dobrim dijelom prihvatio nacističku ideologiju i gotovo polubožansko poimanje osobe Adolfa Hitlera. U skladu s time, Bartov smatra da njemačka vojska nije bila apolitična i odvojena od vladajuće nacističke

ideologije. Njemački vojnici, koji su na Istočnoj bojišnici bili izloženi ogromnim naporima i teškoćama, poimali su svoju borbu kao časnu obranu zapadne uljudbe od Židova i boljševika, a uništavanje i zločine smatali su neophodnim sredstvom u borbi protiv rasno inferiornog protivnika. Bartov drži da su vodeći njemački povjesničari, iako su svojim radovima oslikali njemačku vojsku za vrijeme Hitlerove vladavine, i sami pridonijeli stvaranju pogrešne slike o njemačkoj vojsci kao instituciji koja je ostala nezavisna od nacističke ideologije.

Nikica Barić

RAT I SOCIOLOGIJSKE TEORIJE

Doubt, Keith (2000.): *Sociology after Bosnia and Kosovo; Recovering Justice*, Rowman & Littlefield Publishers. 185 str.

Autor knjige, Keith Doubt, doktorirao je 1986. godine na York University u Torontu; doktorsku disertaciju *Acquaintance, Good Will, and the Problem of Knowing the Other* napisao je u suradnji s Alanom Blumom i Petrom McHughom. U svojoj dosadašnjoj akademskoj karijeri objavio je velik broj znanstvenih članaka u stručnim časopisima obrađujući teme raznih socijalnih teoretičara. U 1995. godini, izabran je u vijeće teorijske sekcije Američke Sociološke Asocijacije, a trenutno je predavač na Truman State University. Doubt je uz knjigu *Sociology after Bosnia and Kosovo* i autor

knjige *Towards a Sociology of Schizophrenia: Humanistic Reflections*.

Knjiga *Sociology after Bosnia and Kosovo: Recovering Justice*, koja je dio zbirke *Postmodern Social Futures*, sociološki je doprinos analizi događaja koji su se tijekom devedesetih godina XX. stoljeća zbili u Bosni i na Kosovu.

Knjiga je podijeljena u četrnaest poglavlja, a na kraju sadrži i popis filmova i drugih videozapisa važnih za razumijevanje događaja u Bosni, rječnik socioloških pojmova, kazalo imena i indeks pojmova

Svako poglavlje zasniiva se na analizi stvarnih događaja stavljenih u teorijske okvire klasičnih i suvremenih teoretičara iz područja sociologije, lingvistike i novinarstva. Različitim teorijskim konstrukcijama autor približava čitatelju zbivanje rata u Bosni i reakciju politike Zapada na taj rat. Doubt nizom primjera pokušava objasniti zašto je suvremena sociologija zaobišla događaje na području bivše Jugoslavije i kako bi sociolozi u takvim primjerima trebali reagirati.

U ovom prikazu osvrnut ćemo se na ona poglavlja koja su zbog svog sadržaja ili, pak, zbog primjene teorije posebno zanimljiva.

U prvom poglavlju "Sociology after Bosnia", koji je ujedno i uvod u knjigu, Keith Doubt se nadovezuje na citat Zygmunta Baumana: *Holokaust nam više može reći o stanju sociologije, nego što nam sociologija, u stanju kakvom se sada nalazi, može objasniti Holokaust* (Bauman 1996., prema Doubt 2000). Ako sociologija ne može objasniti ubojstva, silovanja i progone velikog broja stanovništva, možemo onda slobodno zapitati, tvrdi Doubt, kava je svrha sociologije kao znanosti. Ako sociologija nije sposobna suočiti se sa zločinima kakvi su se događali u Bosni i na Kosovu, onda ju je potrebno iz korijena promijeniti, stav je Doubta. Također, drži autor, ako sociolozi nisu spremni na izazove kao što je rat, ne samo da pokazuju slabost sociologije kao discipline, nego i zaboravljaju na svoju akademsku odgovornost: *Sociolog je onaj koji mora otkriti i prikladno imenovati krivično djelo* (str. 5.). Kao primjer neaktivnosti sociološke zajednice u Bosni za vrijeme rata, Doubt navodi upotrebu termina genocid koji, prema njemu, nije prikladan naziv za etničko čišćenje. Ako je istina da većina radova koji obrađuju tematiku rata u Bosni spada u područje novinarstva, politologije i povijesti, ne može se reći kako sociološki

radovi nisu dovoljno zastupljeni. Stoga začuđuje autorova kritika premale prisutnosti sociologije, pogotovo zato što autor u svom popisu literature navodi dosta velik broj socioloških radova koji obrađuju problematiku ratova na području bivše Jugoslavije.

Drugo poglavlje, "On the Pathetic Hegemony of Face Work", analiza je ili interpretacija uloge Daytonskog sporazuma iz 1995. godine na daljni razvoj Bosne. Za interpretaciju uloge Daytonskog sporazuma i uloge politike Zapada u Bosni, autor se koristi konceptima Ervinga Goffmana "face" (pozitivna društvena vrijednost koju osoba prisvaja ukoliko drugi pretpostave da je postupio na određeni /prikladan/ način u određenoj interakciji), "face giving" (proces kojim se drugome omogućava da mu se otvore bolje mogućnosti djelovanja nego što bi inače mogao djelovati) i "face saving" (proces kojim osoba pokušava kod drugih pobuditi utisak da nije izgubila obraz). Preplićući Goffmanove koncepte i stvarne primjere iz daytonskih pregovora, Doubt pokušava kod čitatelja probuditi osjećaj moralne odgovornosti i kolektivne krivnje za zbivanja u Bosni. Navodi izjavu zapadnog dužnosnika koji je držao govor prilikom potpisivanja sporazuma: *Dode vrijeme kad treba izabrati između apsolutne pravde i mira* (str. 8.). Analizirajući izjavu dužnosnika, Doubt kazuje kako se u toj izjavi krije normativna dihotomija koja dobro karakterizira svjetsko stanje morala. Je li bolji trenutni mir ili je bolje težiti zadovoljenju apsolutne pravde? Kako možemo razlikovati između pravednosti za sve i pravednosti (samo) u određenoj situaciji? Doubt nalazi odgovor u sociološkoj literaturi, ona je ta koja će nam objasniti takve moralne i etičke dileme.

Doubt primjenjuje Goffmanov koncept: političari SAD-a su u slučaju Daytona postupili prema obrascu "face-giving". Bez obzira na to, što se svi političari Zapada slažu

s tim kako je Milošević u najvećoj mjeri odgovoran za stanje u Bosni, u Daytonu je predstavljen kao mirotvorac. S jedne strane Goffmanovog kazališta postavljena je Bosna kao glavni akter, a s druge, ostatak Zapada kao publika koji dramu nijemo promatra.

U trećem poglavlju, "On the Latent Function of Ethnic Cleansing in Bosnia", Doubt primjenjuje Mertonovu teoriju latentne i manifestne funkcije na primjere etničkog čišćenja. Ovo je poglavlje posebno je zanimljivo, jer autor umjesto pojma 'genocid' predlaže zamjenski pojam 'sociocid'. Kao što kaže autor, pojam 'etničko čišćenje' politički je konstrukt, eufemizam koji se koristi i za silovanja, ubojstva i progone bosanskog stanovništva. Argumentirajući 'etničko čišćenje' kao eufemizam, autor navodi kako riječ "čišćenje" podrazumijeva bezazlenu, svakodnevnu aktivnost koja se najčešće smatra dobrom. S obzirom da taj pojam upotrebljavaju i zločinci i žrtve, uporaba pojma promovira predrasudu koja potiče na takvo ponašanje. Koristeći Mertonovu teoriju manifestne i latentne funkcije, Doubt kaže kako manifestna funkcija opisuje opravdanje za etničko čišćenje sa stajališta sudionika, dok latentna funkcija objašnjava skrivenu logiku koja upravlja tom aktivnošću. Latentna funkcija etničkog čišćenja u Bosni i na Kosovu bila bi, prema tome, kolektivnom krivnjom povezati neodlučne pristase među srpskim stanovništvom. Doubt predlaže da se pojam 'etničkog čišćenja' ili genocida zamijeni pojmom 'sociocid' jer smatra da je etničko čišćenje preblag termin koji bi opisao strašne događaje u Bosni i na Kosovu. Termin 'sociocid', prema njemu, prikladniji je jer se u Bosni radilo o ubojstvu zdrave i funkcionalne zajednice. Istina je, da se u Bosni i na Kosovu, kako smatra Doubt, dogodilo ubojstvo funkcionalne zajednice, međutim svaki rat ruši poredak i funkcionalnost zajednice u

kojoj se zbiva, ali to ne mora nužno značiti da svaki rat uključuje brutalna ubojstva, silovanja i progone civila kao što je to bilo u slučaju Bosne. Kako se u Bosni dogodio sukob između etničkih grupa, u pokušaju da se multikulturalna zajednica pretvori u monokulturalnu, možda bi bilo prikladnije koristiti termin 'etnocid'. Nakon ovog poglavlja ostaje otvoreno pitanje zašto autor pojmu etničkog čišćenja posvećuje cijelo poglavlje, a u sljedećima, nastavlja se koristiti baš tim terminom iako ga je izložio oštroj kritici.

U nastavku knjige (osmo i deveto poglavlje) Doubt uspoređuje Weberove idealne tipove karizmatičke vlasti i birokracije. Kao primjer idealnog tipa birokracije koristi hijerarhijsku strukturu UN-a prema kojoj, s jedne strane, imamo temeljna prava i potrebe bosanskog naroda, a s druge, birokratski poredak međunarodnih institucija koje ne mogu izaći iz svojih okvira. Primjer idealnog tipa karizmatičke vlasti jedan je od srpskih vođa u Bosni, Ratko Mladić, koji, kao suprotnost birokratskom uređenju, predstavlja savršen primjer vlasti bez pravila koja se temelji na moći i autoritetu jednog čovjeka.

Osim praćenja analize rata u Bosni i na Kosovu, posebnu pažnju zaslužuje podnaslov knjige *Recovering Justice*. Temu 'spašavanja pravde' autor, među redovima, obrađuje tijekom cijele knjige, a najviše u posljednjem, završnom dijelu. Doubt drži kako svako posjeduje moralnu senzibilnost koja ostaje i kad budu izvršena najnemoralnija djela pa se stoga, na nekoj razini, uvijek očekuje kako će ta krivična djela biti kažnjena i pravda zadovoljena: *Duše srpskih nacionalista su bolesne, zaražene bolešću nepravde, a pravda, apsolutna pravda je jedini lijek koji može izliječiti njihove duše* (str. 156.). Autor razmišlja kako pravda treba biti spašena od bauka postmodernizma i

svodi različite teoretske perspektive na so-fizam i ukazuje na to kako je postmodernizam *nezdravo rješenje za Bosnu i svijet* (str. 4.). Postmoderne teorije ugrožavaju autorovo uvjerenje o transparentnosti prikaza istine. Za Doubta postoji samo jedno ispravno viđenje svijeta i rata u Bosni, a to viđenje možemo postići samo sociologijom, kao autonomnom praktičnom znanosti bez predrasuda.

Čitatelj, od knjige u kojoj je postavljeno puno pitanja, a na koja autor ne uspijeva odgovoriti u cjelini, očekuje neke odgovore u zaključnom dijelu. No, umjesto odgovora ili barem nekih zaključaka, nalazimo moralni poučak i autorovu molbu svjetskim znanstvenim elitama za poboljšanje budućih analiza i izvještaja koja pokrivaju područje

Bosne i Kosova. Knjiga je svakako dobar doprinos sociološkoj struci. Zbog primjene teorija poznatih klasičnih i suvremenih teoretičara kao što su Goffman, Merton, Weber, Parsons, Chomsky itd., knjiga prije svega može dobro poslužiti kao udžbenik na studiju sociologije. Dobra primjena tih teorija na odgovarajućim primjerima pridonosi lakšem razumijevanju samih teorija. Često obrađivana problematika sukoba na području bivše Jugoslavije, sigurno ostavlja još puno otvorenih pitanja, ali Doubtova zabrinutost ipak se čini pretjeranom s obzirom na broj dosada objavljenih radova i knjiga na tu temu.

Nataša Ferenčak